

Kildebank til Jødiske stemmer fra Holocaust

Vi gjorde også modstand

Tema 12

At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand

Denne kildebank består af uddrag af forskellige europæiske jødiske kilder til Holocaust. Uddragene er gengivet med tilladelse fra rettighedshavere, og må ikke anvendes i andre sammenhænge uden indgåelse af ny aftale herom. Redaktionen har bestræbt sig på at finde frem til alle rettighedshaverne. Skulle nogen mangle, kontakt venligst redaktionen.

At smugle et brød var at gøre modstand
At undervise i hemmelighed var at gøre modstand
At samle informationer og udbrede illegalt nyhedsbreve var at gøre modstand
At advare og nedbryde illusioner var at gøre modstand
At redde en Torah-rulle – var at gøre modstand
At smugle folk over grænser – var at gøre modstand
At nedskrive begivenheder og skjule optegnelserne var at gøre modstand
At hjælpe mennesker i nød var at gøre modstand
At stå med tomme hænder imod morderne – var at gøre modstand
At gøre oprør i dødslejrene – var at gøre modstand
At rejse sig i ghettoerne – var at gøre modstand
At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand
At skjule sig var at gøre modstand
At flygte fra ghettoen og leve som partisan – var at gøre modstand
At lytte til musik – var at gøre modstand
At sabotere nazisterne – var at gøre modstand

Digt af Haim Guri & Monia Avrahami:

Opstandens ansigter, (oversat af Therkel Stræde) fra [det israelske ghettokæmpermuseum Beit Lohamei Haghettaots hjemmeside](#)

At fastholde sin menneskelighed var at gøre modstand

Kontekst

Fra begyndelsen forsøgte nazisterne at fratage jøder enhver menneskelig egenskab, værdighed og mening med livet. Gennemgående for den nazistiske jødepolitik fra 1933 til 1945 var nemlig en forestilling om, at jøder ikke var rigtige mennesker, men værdiløse og skadelige 'undermennesker'.

Tyske jøder fik i løbet af 1930'erne systematisk frataget deres borgerrettigheder. De måtte f.eks. ikke uddanne sig, gå i tyske skoler eller arbejde for staten. De måtte ikke gifte sig med ikke-jøder. Det var forbudt for dem at forsamle sig, at afholde religiøse højtidere, at benytte offentlige anlæg og parker og mange andre ting. Efter krigsudbruddet i 1939 blev de vesteuropæiske jøder i de tyskbesatte lande efterhånden sendt mod ghettoerne og kz-lejrene i Østeuropa. For jøderne i Østeuropa betød livet i de overbefolkede ghettoer en daglig kamp for at overleve på de minimale fødevarer samtidig med, at der også her var forbud mod både skolegang, religiøse aktiviteter og andre normale, civile aktiviteter.

Selv i den sidste fase af Holocaust, massemordet på Europas jøder, fastholdt nazisterne målet om udslættelse af alt menneskeligt ved deres ofre. De jøder, der ikke ved ankomst til udryddelseslejrene blev gasset, men i stedet udvalgt til slavearbejde, blev berøvet deres identitet i form af kronragning, ens fangetøj og tatoverede numre på armene i stedet for deres navne. De blev udsultet, slået og arbejdet til et stadie, hvor mange glemte alt andet end kampen for den næste humpel brød. Samtidig var lejrene organiseret sådan, at man som fange kunne få særlige fordele, f.eks. mere mad, hvis man hjalp det nazistiske lejrpersonale med lejrens daglige undertrykkelse. Lejrenes sociale indretning og kampen for daglig overlevelse betød derfor, at medmenneskelighed og solidaritet var ekstremt svært at få overskud til.

Anne Frank (f. 1929, d. 1945) boede i Amsterdam med sin familie, da Tyskland besatte Holland i 1940. Da Annes storesøster Margot blev indkaldt for at blive deporteret mod øst, valgte familien at skjule sig i et baghus til Annes fars arbejde. Hjulpet af faderens nærmeste ansatte, skjulte familien Frank og en anden jødisk familie sig i baghuset fra 6. juli 1942 til 4. august 1944, hvor de blev opdaget og sendt til Auschwitz. Anne og Margot blev senere sendt til kz-lejren Bergen-Belsen, hvor de døde af tyfus i april 1945.

I hele perioden førte Anne en dagbog, som hun kaldte for Kitty. Selvom livet i skjul var ensformigt og præget af angst for at blive opdaget, beskrev Anne også mere normale ting, familierne lavede.

Anne Franks dagbog, 1. oktober 1942

"Kære Kitty, [...]

Peter kan man alligevel have det sjovt sammen med en gang imellem.

Der er i al fald en ting, som vi begge to kan lide at more os med, nemlig at klæde os ud.

Han tog en af sin mors snævre kjoler på, jeg iførte mig hans jakkesæt, og sådan trådte vi frem, han med en hat på hovedet, jeg med kasket. De voksne var ved at dø af grin, og vi morede os lige så godt. [...]

Jeg slutter denne samling af blandede meddelelser med en særlig åndrig vittighed, som hr. Van Daan kom med:

Hvad er 999 gange klip og 1 gang klap?

Et tusindben med en klumpfod!

Farvel, din Anne"⁶⁸

<p>Hvordan tror I, at det har været for de to jødiske familier at leve i skjul i over to år?</p>	
<p>Hvad fortæller Annes dagbogsnotat også om livet i skjul?</p>	
<p>Hvorfor tror I, at Peter, Anne og hr. Van Daan gjorde de ting?</p>	

Leon Leyson (1929-2013) var en polsk jøde. Han boede med sin familie i Krakow, da Tyskland invaderede Polen. I 1940 blev Krakows jøder tvunget til at flytte til en nærliggende ghetto. Ghettoen blev i 1943 ryddet og dens indbyggere deporteret til udryddelseslejrene. Det var dog lykkedes Leon, Leons far og ældre bror at få arbejde på Oskar Schindlers emaljefabrik, hvorfor de ikke blev sendt videre.

I 1993 lavede filminstruktøren Steven Spielberg en film om Oscar Schindler og de jøder, han redede ("Schindlers liste"). Herefter begyndte Leon at holde foredrag om sine oplevelser. Den 12. januar 2013 afleverede Leon manuskriptet til sin bog 'Drengen på Schindlers liste'. Dagen efter døde han, 84 år gammel.

Uddrag fra 'Drengen på Schindlers liste', Leon beskriver livet i ghettoen

"Nazisterne havde tvunget os ind i grotesk trange forhold, der var som skabt til at få det værste frem i folk.

På trods af presset var vi stadig fast besluttede på at være ordentlige og respektfulde overfor hinanden.

Ved at beholde vores menneskelighed og hylde vores arv bekæmpede vi nazisternes had med spidsfindige former for modstand.

Rabbinere gjorde modstand ved at holde gudstjenester på jødiske helligdage.

Læger og sygeplejersker gjorde modstand ved at kæmpe for at redde de syge og tilskadekomnes liv og ved at hjælpe nye liv til verden.

Skuespillere og musikere gjorde modstand ved at skabe interimistiske scener i skjulte baggårde, hvor de opførte skuespil og sketcher og afholdt koncerter for at bekræfte, at skønhed og kultur kunne opretholdes trods ghettoens forfærdelige forhold."⁶⁹

Hvilke rammer levede Leon og de andre i ghettoen under?	
Hvordan reagerede ghettoens jøder på de påtvungne rammer iflg. Leon?	
Hvad tænker I om det?	

Chaim Kaplan var lærer i ghettoen i Warszawa. Trods udfordringerne ved at undervise gjorde han det frem til sommeren 1942, hvor store dele af ghettoen blev tømt og dens beboere sendt mod udryddelseslejrene.

Chaim førte dagbog, mens han levede i ghettoen. Livet i ghettoen var en daglig kamp for overlevelse. Alligevel får vi i hans dagbog også beskrevet, hvordan jøderne i korte stunder bød nazisterne trods ved f.eks. at gøre grin med dem i skjul.

Chaim Kaplans dagbogsuddrag fra 15. maj 1940, "Den mægtige herre"

"Engang kom der en vis nazist til ghettoen fra en egn, hvor det forlanges, at jøderne hilser på alle nazistiske soldater, de møder og tager hatten af, mens de gør det.

Denne sædvane forekommer ikke i Warszawa, men den "ærede gæst" ville optræde strikt og påtvinge os de regler, der gjaldt i hans hjemegn.

Der opstod pludselig voldsom tumult i den jødiske Karmelicka-gade: en psykopatisk nazist kræver, at alle forbipasserende tager deres hat af til ære for ham. [...]

De små "kumpaner", gadens sande herrer (børnene) lagde mærke til, hvad der gik for sig og fandt stor morskab i faktisk at adlyde nazisten og vise ham stor respekt på en måde, som gjorde "den mægtige herre" til mål for latter fra alle forbipasserende.

De løb frem og hilste ham hundredvis af gange og tog deres hatte af til hans ære.

De samledes i store grupper, med påtaget udtryk af ærefrygt og ville ikke holde op med at tage deres hatte af.

Nogle gjorde det uden at fortrække en mine, mens deres venner stod bag dem og lo.¹⁷⁰

Hvilken situation beskriver Chaim i sin dagbog?	
Hvori består det sjove, tænker I?	
Tror I, at det var forbundet med fare at gøre grin med nazisten? Hvorfor gjorde de det?	

Primo Levi var italiensk jøde (f. 1919, d. 1987), der i december 1943 blev fanget og sendt til kz-lejren Auschwitz. Da Primo var uddannet kemiker, blev han opfattet som en arbejdsduelig jøde og optaget i en særlig enhed på en gummifabrik i Auschwitz.

Primo befandt sig i Auschwitz, da russerne 27. januar 1945 befriede lejren. Kort efter nedskrev Primo sine oplevelser i bogen 'Hvis dette er et menneske'. Primo gav også sidenhen mange interviews om sit ophold i Auschwitz.

I 1987 begik Primo Levi selvmord.

Interview med Primo Levi om at overleve i en kz-lejr

"At vænne sig til livet i koncentrationslejren er den eneste måde, man kan overleve det på, men det er samtidig med til at fratage én en del af sin menneskeværdighed.

Dette gælder såvel fanger som fangevogtere.

Ingen af de to kategorier var mere menneskelig end den anden.

Bortset fra små, værdifulde undtagelser, smittede nazi-systemets umenneskelighed også af på fangerne."⁷¹

<p>Hvad vil det sige at vænne sig til livet i en kz-lejr?</p>	
<p>Hvad tror I, at Primo mener med, at tilvænningen både kunne hjælpe én med at overleve, men også fratog én en del af sin menneskeværdighed?</p>	
<p>Hvad tror I, at Primo mener med, at hverken fanger eller fangevogtere var mere menneskelige end den anden? Er I enige?</p>	

Uddrag fra 'Hvis dette er et menneske', - en medfanges råd til Primo i Auschwitz

Medfanger Steinlauf sagde:

"Netop fordi lejren er en stor maskine, beregnet på at reducere os til dyr, må vi ikke blive til dyr.

At selv her kan man overleve, hvorfor man må sætte hele sin vilje ind på det for at kunne fortælle vores historie til andre, for at bære vidnesbyrd.

At det for at overleve er vigtigt at tvinge sig selv til at frelse i det mindste skelettet, hylsteret, civilisationens ydre form.

At vi er slaver, berøvet enhver ret, udsat for alle former for ydmygelse, dømt til en næsten sikker død, men at vi har en mulighed tilbage, som må forsvares af alle kræfter, fordi det er den sidste.

Vi kan nægte at bøje os. Derfor skal vi selvfølgelig vaske vores ansigter uden sæbe i snavset vand, og tørre os med vores jakker.

Vi skal pudse vores sko, ikke fordi vi har fået ordre til det, men for vores egen værdighed og anstændigheds skyld.⁷²

Hvilket råd gav medfanger Primo? Hvad er det for en sidste mulighed, fangerne har tilbage?	
Hvad tænker I, at det har krævet at gøre det?	

Shmuel Leibowitz var rumænsk jøde og ankom til kz-lejren Auschwitz som 17-årig, hvor han blev optaget i Sonderkommando. Et arbejde i lejrens gaskamre og krematorier, hvor han på daglig basis blev vidne til massedrab.

Shmuel overlevede Holocaust og har sidenhen fortalt historikeren Gideon Greif om arbejdet som Sonderkommando.

Shmuel Leibowitz om hverdagen med gasninger og ligafbrændinger

"Det er dig fuldstændigt ligegyldigt, intet interesserer dig.

Du ved ingenting.

Du er en robot. Hvad man befaler dig at gøre, gør du uden at tænke.

Du føler intet, du ønsker udelukkende, at du får din suppe ved middagstid. [...].

Jeg var stadig et barn, men de voksne sonderkommandoer sagde til mig, at alt, hvad jeg ser og

hører, skal glide af på mig, sådan som om det ikke er mig, der udfører dette arbejde, jeg skal være ligeglad, ellers har jeg overhovedet ingen chance for at overleve, ellers er man fortabt allerede efter én dag. [...].

Enhver levede for sig selv, enhver var et individ, der fuldt og helt var indstillet på sig selv.

Jeg for eksempel havde kun to tanker i hovedet: at jeg får nok at spise, og at jeg forbliver i live.

Alt andet interesserede ikke en eneste."⁷³

<p>Hvad er det for et arbejde, Shmuel skal varetage hver dag i Auschwitz?</p>	
<p>Hvorfor tror I, at Shmuel gjorde sig til en tankeløs robot? Kan man være et normalt menneske med normale menneskelige følelser i det job, Shmuel havde?</p>	
<p>Hvad fortæller Shmuels job og følelsesmæssige reaktioner om det sted, han levede og arbejdede?</p>	
<p>Er Shmuels reaktion udtryk for, hvem han er som menneske eller for det sted, han lever?</p>	

Viktor Frankl var østrigsk jøde (f. 1905, d. 1997) og uddannet læge, psykiater og psykolog. I 1942 blev han sammen med sine forældre og kone deporteret til Theresienstadt, og i 1944 sendt videre til Auschwitz.

Viktor overlevede Holocaust og fortalte sidenhen om sine oplevelser i Auschwitz. Mest kendt er bogen 'Psykologi og eksistens', hvor Viktor beskriver, hvordan kz-lejren var psykologisk indrettet til at nedbryde fangeres menneskelighed, og hvordan fangerne forsøgte at bekæmpe dette.

Uddrag fra 'Psykologi og eksistens', Viktor om fangeres menneskelighed

"Selv i lejren sker det, at en og anden gør sin trældende sidemand opmærksom på noget smukt. [...]

Ligesom den aften, da vi, dødtætte efter arbejdet allerede havde lagt os på gulvet med suppeskålen i hånden, og en kammerat pludselig styrtede ind for at bede os skynde os ud på appelpladsen, blot for ikke at gå glip af en solnedgang.⁷⁴

Hvilke forhold levede Viktor og de andre fanger under i Auschwitz?	
Hvad har det krævet at rejse sig og gå ud og se en solnedgang? Eller i det hele taget at få øje på en smuk solnedgang i Auschwitz?	
Tror I, at fangerne rejste sig og gik ud og så solnedgangen? Hvorfor?	

Uddrag fra 'Psykologi og eksistens' Viktor om en improviseret fangekabaret

"Et par sange, et par digte, et par vittigheder, også satire over lejrlivet, alt skal hjælpe til glemsel.

Og det hjælper!

Det hjælper endda så meget, at de få, ikke prominente fanger, der trods dagens arbejde er kommet til kabaret, finder sig i, at de på grund af forestillingen går glip af suppeuddelingen."⁷⁵

Hvorfor arrangerer fangerne en kabaret?	
Hvorfor tror I, at der er fanger blandt publikum, som har knoklet hele dagen, der er villige til at gå glip af aftensmaden bare for at se forestillingen?	